

Газвагени використовували при знищенні єврейського населення окупованої нацистами Білорусі. Наявних «душогубок» не вистачало. Август Беккер, колишній «інспектор газвагенів» на судовому процесі після війни дав показання: «Сам я мав чітке службове завдання – перевірити роботу з газвагенами у окремих каральних групах на сході. Це означає, що я повинен був контролювати, щоб проведені в газвагена масові вбивства проходили за правилами, причому я перш за все звертав увагу на технічний режим роботи цих машин. При цьому я хотів би згадати, що використовувалися газвагени двох типів – «Опель-блітц» вантажністю 3,5 тони та великий «Заурерваген», розрахований, якщо нічого не плутаю, на сім тон. На основі цього службового завдання, отриманого від Рауффа, в середині грудня 1941 року я поїхав на схід з метою дістатися до каральної групи А (Рига), щоб там перевірити газвагени... У Ризі від штандартенфюрера Потцельта, заступника командира охоронної поліції та СД Риги, я дізнався, що каральні команди у Мінську недостатньо наявних там трьох газвагенів тому їм потрібні були ще машини. При цьому я також дізнався від Потцельта, що у Мінську йде мова про єврейський табір смерті. На літаку «Шторх» каральної групи я полетів у Мінськ. Зі мною летів гауптштурмфюрер Рюль, начальник табору смерті в Мінську, з яким у Ризі і вів переговори. Потім Рюль нахабно почав вимагати від мене забезпечити їх ще машинами, бо вони не встигають виконати знищення».

Особливості міграційних процесів на Харківщині наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть

Євген Рачков

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

E-mail: e.historian@gmail.com

Міграція населення є сукупністю переселення людей, їх переміщення по території, що нерозривно пов'язано зі зміною місця проживання на відносно тривалий період. Це складний і неоднорідний процес. При дослідженні цього питання був використаний комплекс різноманітних статистичних джерел, в тому числі підсумкові дані Всесоюзного перепису населення 1989 р., Всеукраїнського перепису населення 2001 р., «Ретроспективних перерахунків чисельності населення за 1989–2001 роки на базі даних Всеукраїнського перепису населення 2001 року» та статистичних щорічників міграції населення в Харківській області. Крім того, в роботі були використані матеріали спеціальної наукової літератури (Л. Л. Рибаківський, Б. С. Хорев, В. М. Чапек, І. В. Суботіна, І. М. Прибиткова тощо).

Наукова новизна дослідження визначається тим, що на підставі аналізу вище зазначеного комплексу статистичних джерел та спеціальної наукової літератури було визначено демографічні наслідки міграційних процесів та витоки сучасної кризи відтворення народонаселення Харківщини.

Демографічна ситуація в Україні на початку та в перші десятиліття її незалежності набула характеру гострої демографічної кризи: відбуваються несприятливі зміни щодо кількості населення, депопуляції, і деградації його якості. Демографічна криза стала результатом глибокої соціально-економічної

кризи, що відобразилася в погіршенні матеріального становища більшості населення, формуванні криміногенної ситуації в країні тощо. Все це ускладнює подальший розвиток українського суспільства і робить нагальним ретроспективне дослідження зазначених процесів, а зокрема міграції як важливого чинника зміни основних показників населення регіону.

На основі аналізу статистичних матеріалів переписів 1989 та 2001 рр. можна дослідити динаміку чисельності населення Харківської області. Загальна чисельність населення регіону в 1989 р. складала 3.197,2 тис. особи, а в 2002 р. – 2.914,2 тис. особи, тобто за цей час вона скоротилася на 283 тис. особи.

В досліджуваній період міграційні процеси відбувалися за нових географічних, правових та економічних умов, пов'язаних з набуттям Україною незалежності, виникненням нових незалежних держав, проведенням ринкових реформ, входженням України до міжнародної системи обміну населенням.

У 1991–1992 рр. відбулося значне зростання міграційного приросту в регіоні до найбільшого за післявоєнний період рівня – +6,6 тис. осіб (+2,1%), у наступні два роки стався надзвичайно різкий спад – до –11,0 тис. осіб (–3,5%) в 1994 р. Після помітного зменшення модуля від'ємної величини міграційного сальдо в 1995 р. мав місце новий сплеск міграційних втрат – у 1996 р. до –8,6 тис. осіб (–2,7%).

Понад 1/2 всіх міграцій здійснювалася всередині регіонів України і близько 1/3 – між ними. Загальна міжрегіональна міграційна інтенсивність збільшувалася у напрямку із заходу на схід.

Відбулися помітні зрушення в міжрегіональних міграційних процесах «село-місто» та «місто-село». Така міграція не впливає на загальну чисельність населення регіону, проте має суттєвий вплив на зміни чисельності міського та сільського населення області. Так, з проголошенням незалежності України та появою кризових тенденцій в економіці країни спостерігається відтік населення з міських поселень в сільську місцевість. Люди поверталися до сіл не тому, що там були кращі умови життя, а тому, що жити в містах стає дуже важко. Суттєві затримки з виплатою заробітної плати, проживання по 2-3 сім'ї в одній квартирі змусило представників старшого покоління повернутися до вимерлих батьківських осель на селі. Вже в 1992 р. на Харківщині міграційний приріст «місто-село» стає додатним і становить +3,9 тис. осіб (+5,9%), а в 1996 р. – досягає найвищого зростання за досліджуваний період – +5,0 тис. осіб (+7,6%).

Загальна чисельність міського населення у Харківській області в 1989 р. становила 2.513,0 тис. особи, а в 2002 р. зменшилася до 2.288,6 тис. особи. Тобто, за 13 років відбулося його помітне зменшення на 224,4 тис. особи.

Загальна чисельність сільського населення Харківської області в 1989 р. складала 684,2 тис. особи, а в 2002 р. – 625,6 тис. особи. Незважаючи на формальний показник зменшення наявного сільського населення, рівень його частки серед загальної чисельності населення починаючи з 1994 р. збільшився і становив на 2002 р. 21,5%.

Отже, на кінець ХХ – початок ХХІ століть чисельність населення Харківщини зменшилася більш ніж на 280 тис. осіб, тільки в 2002 р. втрати населення становили приблизно 26 тис. осіб. Близько 4/5 загального обсягу щорічних втрат населення зумовлено перевищенням чисельності померлих над кількістю народжених, решта 1/5 – перебігом міграційних процесів.